

ટ્રેક નં. ૫૯ : સામાન્ય અને વિશેષ જ્ઞાન વિષે

* જ્ઞાનમાં વળી સામાન્ય શું અને વિશેષ શું? ક્યા જ્ઞાનથી મોક્ષ થાય? ચાલો સમજીએ.

* માંગલિક :

* ભક્તિ : સુજ્ઞાન નેત્ર તેજ દેખ, લોક વા અલોકકો,
જો ભિન્ન ભિન્ન જ્ઞાન જીવ, દ્રવ્ય આદિ થોકકો.

* પ્રશ્ન : વિશેષ તો ખ્યાલ આવે, સામાન્યનો ખ્યાલ નહીં આવે. હમેશા વિશેષ ઉપરથી એમ ખ્યાલ આવે કે આવું સામાન્ય હોવું જોઈએ. જ્યારે વિશેષનો ખ્યાલ આવતા વિશેષમાં ખ્યાલ આવતા સામાન્ય પણ આવું છે તો એવો ખ્યાલ આવે.

● ઉત્તર : સામાન્યનો પણ ખ્યાલ આવે ને, વિશેષનોય ખ્યાલ આવે. સામાન્ય પોતે વસ્તુ જ છે. સામાન્ય અને વિશેષ. સામાન્યનો ખ્યાલ આવે ને વિશેષનો આવે. બેય આવે. વિશેષ અનુભવમાં આવે છે. સામાન્ય કે ગુણ અને પર્યાય વેદાય છે. એ સામાન્યનું જ્ઞાન નથી થાતું એવું નથી. સામાન્ય એને ખ્યાલમાં આવે છે સામાન્ય અને વિશેષ બેય. વિશેષ ઉપરથી સામાન્ય ખ્યાલમાં આવે એટલે સામાન્ય ખ્યાલમાં જ નથી આવતો એવું નથી. વિશેષ ઉપરથી પહેલાં નથી જાણતો એટલે એના ભેદ-ગુણ ગુણીના ભેદ પડે પણ જ્યાં વિકલ્પ છૂટી જાય છે ને પોતે પોતાને જાણે છે એમાં સામાન્ય અને વિશેષ બેય ખ્યાલમાં આવે છે. એમાં કાંઈ એને વિશેષ પહેલાં અને સામાન્ય પછી આવે એમ નથી. સામાન્ય એને મુખ્ય થઈ જાય છે. સામાન્ય એટલે દ્રવ્યદૃષ્ટિ મુખ્ય રહે છે અને આ તો જ્ઞાન ઉપયોગાત્મક પોતે પોતાને સામાન્યને જાણે ને વિશેષને જાણે. બેયને જાણે છે. સામાન્ય ઉપર દૃષ્ટિ મુખ્ય થઈ જાય છે. ૧

* પ્રશ્ન : જેમ આપણે આવો રંગ, રાતો રંગ જેમ લાલાશ ઉપરથી આપણે જોઈએ. આમાં વર્ણ ગુણ છે. રંગ ગુણ છે. વર્ણ

દેખાય નહીં. એની પર્યાયથી આપણને ખ્યાલ આવે કે આમ છે, એમ એમ પર્યાયથી સામાન્યનો ખ્યાલ આવે છે.

● ઉત્તર : નહિ. પર્યાયથી. એ પહેલાથી જે નથી જાણતો એને પર્યાયથી સામાન્ય ખ્યાલમાં આવે છે. આમ સીધું સામાન્ય ખ્યાલમાં ન આવે એવું નથી. સામાન્ય ખ્યાલમાં આવે અને સામાન્ય સામાન્યથી ખ્યાલમાં આવે છે. એટલે જેમ વર્ણથી પુદ્ગલ જણાય છે એમ વિશેષ જ્ઞાનો-જ્ઞાનથી આત્મા જણાય છે. એમ જણાણો એટલે સીધો આત્મ ન જણાય એવું નથી.

પહેલાં એનું જ્ઞાન અધૂરું છે એટલે વિશેષથી સામાન્ય જણાય છે. પણ એના વેદનની અંદર સામાન્ય ઉપર દૃષ્ટિ ગઈ તો સામાન્ય સામાન્યથી જણાય છે. પોતે પોતાની અસ્તિથી જણાય છે. સામાન્ય સ્વરૂપ પોતે પોતાના અસ્તિ છે, કંઈ નાસ્તિ નથી. પોતે પોતાની અસ્તિત્વથી વેદનથી જણાય છે. ચેતન પોતે છે ને. પોતે છે. એટલે એ પોતે પોતાનાં અસ્તિત્વથી પોતાનાં સામાન્ય સ્વરૂપને જાણે છે. વિશેષથી સામાન્ય જાણ્યો એ એને હજી લક્ષણ લક્ષ્યમાં ભેદ પડે. પણ સામાન્ય સ્વરૂપ એના અસ્તિત્વથી પોતે પોતાના અસ્તિત્વથી જાણે છે ‘આ હું છું અને આ હું નથી. હું આ ચૈતન છું.’ એમ પોતે ગુણના ભેદ પાડ્યા વગર અભેદરૂપે પોતાના સામાન્ય સ્વરૂપ છું. અને આ હું નથી હું સામાન્ય જ્ઞાયકતારૂપે હું આ સામાન્ય વસ્તુ પોતે પોતાના અસ્તિત્વથી પોતાને જાણે છે. એવી એની શ્રદ્ધા કરે છે. એના અનુભવમાં પણ જાણે છે. જ્ઞાનમાં જાણે છે પોતાના અસ્તિત્વને. તો અધૂરી એની દશા છે તો વર્ણથી પુદ્ગલને જાણે છે તો કેવલજ્ઞાની તો પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થાય તો સીધું સામાન્ય ને વિશેષ. સીધું સામાન્યને જાણે છે. એમ આ સમ્યક્દૃષ્ટિ પણ પોતે સામાન્ય પોતાના અસ્તિત્વથી પોતાને જાણી શકે છે. પોતે પોતાને અનુભવમાં પણ સામાન્યથી પોતે પોતાને જાણી શકે છે. અસ્તિત્વ સ્વરૂપ હું છું એમ જાણે છે. સામાન્યથી ન જણાય એમ નથી. પોતાનું અસ્તિત્વ છે

સામાન્ય સ્વરૂપ. પોતાના અસ્તિત્વથી પોતાને જાણે છે. ૨.

* પ્રશ્ન : અહીંયા અંતરંગ અને બહિરંગ આમાં સામાન્ય ને વિશેષ એવા કોઈ ભેદ પડી શકે કે આને જાણે, આને જાણે, આને જાણે. અથવા આ મતિજ્ઞાન. આ શ્રુતજ્ઞાન બહિરંગ. એમ જાણપણું, જાણપણું, જાણપણું એ અંતરંગ એમાં આ હું જાણું. આ હું જાણું. જાણપણાપરથી જાણનારો તે હું એમ એવું કાંઈ શાસ્ત્રમાં ક્યાંય આવે છે?

● ઉત્તર : મતિશ્રુતજ્ઞાનનાં લક્ષણો તો આવે છે કે અમુક સામાન્ય પ્રકારે જાણે છે મતિ અને વિશેષ ભેદ પાડે છે એ શ્રુતજ્ઞાન છે. એમ એના ઉપયોગમાં એ ફેર પડે છે. પહેલાં સામાન્ય, સામાન્ય ચેતના દર્શન ઉપયોગ એક જુદું છે. એક અભેદ જ્ઞાન કરે છે. ભેદ નથી પડતા. આ મતિમાં ભેદ પડે છે. પણ સામાન્ય પ્રકારે ગ્રહણ કરે છે મતિ અને વિશેષ એમાં ભેદ પાડી પાડીને ઈ સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ જાણે છે, ઈ શ્રુતનો છે. મતિ ને શ્રુતમાં એ ફેર પડે છે. ઈ બહિરંગ ને અંતરમાં ઈ જાય તો સામાન્યપણે ગ્રહણ કરે. આ મતિ ને વિશેષ ભેદ પડે છે કે હું આ જ્ઞાન છું એમ સામાન્ય પ્રકારે ગ્રહણ કરે ઈ મતિ ને એ વિશેષ પ્રકારે એને ગ્રહણ કરું કે ‘આ જ્ઞાન તે જ હું. આ જ્ઞાન છે. આ દર્શન છે ચારિત્ર છે. એમ એ ભેદ પાડીને જાણે છે તો જ્ઞાન ઉપયોગ છે, પણ ઈ બેમાં એક જ્ઞાન, જાણપણું, એક જ્ઞાન ને અખંડ જ્ઞાયક, જાણપણું તે હું છું. મતિ શ્રુતના બે ભેદ પડે ઈ ભેદ મૂળ સ્વરૂપમાં તો નથી. એ તો ક્ષયોપશમ જ્ઞાનના ભેદ છે. એમાં એ ઉપયોગ જે થઈ રહ્યો છે, ઈ ઉપયોગથી આત્માને એક શાશ્વત ગ્રહણ કરવાનું છે. એ તો આ ક્ષયોપશમ જ્ઞાનનો ભેદ છે. એ અંતર તરફ જાય તો એ સામાન્ય પ્રકારે ગ્રહણ કરે મતિ, કે હું ‘આ જ્ઞાનસ્વરૂપ જે છું તે હું’ ઈ જ્ઞાનલક્ષણ કહેવાય એ કેવી રીતનું છે? ઈ જ્ઞાનનો વિશેષ ભેદ પડીને જાણે છે ઈ શ્રુતજ્ઞાનનો વિષય છે. ઈ મતિશ્રુતના

ભેદો તો વચ્ચે આવે છે. પણ ગ્રહણ કરવાનો એકને છે, કે જે અખંડ જ્ઞાયક શાશ્વત અસ્તિત્વ સ્વરૂપ છે. એ જ્ઞાયકનું, જેનું અસ્તિત્વ છે. જ્ઞાયકનું અસ્તિત્વ ગ્રહણ થાય છે. જે ઈ જ્ઞાયક અસ્તિત્વ અસાધારણરૂપે છે, એમાં અનંતગુણો છે. પણ આ જ્ઞાયકતા છે, અસાધારણ લક્ષણ છે. ઈ જ્ઞાયકતાથી ગ્રહણ થાય છે. મતિશ્રુતના ઉપયોગથી ઈ ગ્રહણ એ વચ્ચે આવે છે. મતિ ને શ્રુત વચ્ચે આવે છે. પણ ગ્રહણ એકને કરવાનું છે. બે ભેદની વચ્ચે એકને ગ્રહણ કરવાનું છે. ૩.

* પ્રશ્ન : સામાન્ય જ્ઞાનનો આવિર્ભાવ અને વિશેષ જ્ઞાનના તિરોભાવથી જ્યારે જ્ઞાનમાત્રનો અનુભવ કરવામાં આવે છે ત્યારે જ્ઞાન પ્રગટપણે અનુભવમાં આવે છે.

● ઉત્તર : જે ઈ ભેદ, ભેદ ભેદમાં રોકાતો હતો વિશેષમાં ઈ. પણ એ સામાન્ય ઉપર દૃષ્ટિ કરે છે તો ઈ સામાન્યજ્ઞાનનો આવિર્ભાવ કરે છે. આવિર્ભાવ એટલે કે પ્રગટપણું થઈ જાય છે. પ્રગટ થાય એટલે ઈ પર્યાય પ્રગટ થાય છે. સામાન્યજ્ઞાન ઉપર દૃષ્ટિ મૂકવાથી સામાન્ય જ્ઞાન જે અનાદિકાલથી જે શક્તિરૂપે હતું, તે પ્રગટ થાય છે. તે પ્રગટ થાય છે એટલે એનો આવિર્ભાવ થાય છે અને વિશેષ જે ભેદ ભેદમાં રોકાતું હતું. ઈ ભેદમાંથી-ભેદમાંથી એની દૃષ્ટિ અભેદ ઉપર, એક સામાન્ય ઉપર દૃષ્ટિ મૂકવાથી સામાન્ય જ્ઞાનનો આવિર્ભાવ થાય છે એટલે દ્રવ્યદૃષ્ટિ ત્યાં પ્રગટ થાય છે. જેવું દ્રવ્ય છે એવી જાતની દૃષ્ટિ એની પર્યાય પ્રગટ થાય છે. એટલે સ્વાનુભૂતિ પ્રગટ થાય છે એમ. ૪.

* પ્રશ્ન : દૃષ્ટાંત આખું છે શાકનું. લવણનું. શાકના સંબંધથી લવણને જોવામાં આવે તો શાક ખાઈ છે એમ જાણવામાં આવે અને એકલા લવણનો સ્વાદ લેવામાં આવે ત્યારે લવણનો સીધો સ્વાદ આવે છે કે લવણ એ ખાઈ છે. એમ અહીંયા સામાન્યજ્ઞાનનો આવિર્ભાવ અને વિશેષજ્ઞાનનો તિરોભાવ પછી જ્ઞેયાકાર જ્ઞાન જ્ઞેયાકાર-જ્ઞાનનો-

વિશેષ જ્ઞાનનો આવીર્ભાવ કરવામાં આવે અને જ્ઞાન-જ્ઞાન-જ્ઞાન સામાન્ય, એ સામાન્ય જ્ઞાનનો આવીર્ભાવ કરવામાં આવે. એમાં પાછું વિશેષ ગુરુદેવ કહેતાં આ તો અહીંયા દ્રવ્યને દેખે છે એમ નહીં લેવાનું.

● ઉત્તર : બધું થાય છે એમ. વિશેષમાં જે શાકમાં લવણ એકલું સામાન્ય ખારું ખ્યાલમાં જેમ જ્ઞાન. જ્ઞાન જ્ઞાન એમ સામાન્ય લક્ષમાં લ્યો તો ઈ સામાન્ય જ્ઞાયક જ્ઞાનની અનુભૂતિ છે. અને વિશેષ જે જોયાકાર જ્ઞાન છે એમાં એને બધું મિશ્રિત સ્વાદ આવે છે. ને એકલો સામાન્ય ઉપર દૃષ્ટિ કરે સામાન્ય જ્ઞાન ઉપર, જ્ઞાયક ઉપર દૃષ્ટિ કરે તો એને સામાન્યની અનુભૂતિ એટલે અનુભૂતિ તો વિશેષની થાય. આમાં પર્યાયની અનુભૂતિ થાય છે. એટલે ઈ પર્યાયની વાત ઈ અપેક્ષાએ, અનુભૂતિ પર્યાયની થાય છે. ૫.

* પ્રશ્ન : પર્યાયમાં સામાન્ય સામાન્ય લેવું એમ નહીં. પર્યાયમાં સામાન્ય જાણવું, જાણવું... જાણવું.

● ઉત્તર : પર્યાયનો વિષય, પર્યાયનો વિષય સામાન્ય છે. ત્યાં આ જ્ઞાન જ્ઞાન જ્ઞાયક જ્ઞાયક. જાણવું જાણવું. એનો વિષય સામાન્ય. પણ અનુભૂતિ પર્યાયની થાય છે. ૬.

* પ્રશ્ન : એ રીતે જ્ઞાનમાત્રને કહેતા આત્મા જ અનુભવવામાં આવતા સમ્યગ્જ્ઞાન પર્યાયમાં પ્રગટ થાય ?

● ઉત્તર : સમ્યગ્જ્ઞાન પર્યાયમાં પ્રગટ થાય છે. ઈ જ્ઞાન, જ્ઞાન તે હું, એનો વિશેષ જે મિશ્રિત સ્વાદ આવે. રાગ મિશ્રિત તે હું નહિં. એકલું જે જ્ઞાન જ્ઞાન જ્ઞાન તે હું. એટલું એને એ દૃષ્ટિમાં આવ્યું પછી તે રૂપે અનુભૂતિ થાય છે. એટલે એ પર્યાયની અનુભૂતિ છે. દૃષ્ટિ જ્ઞાનમાં એને દૃષ્ટિમાં એકલું સામાન્ય લીધું હતું. અનુભૂતિ પર્યાયની થાય છે. ૭.

* પ્રશ્ન : સામાન્યને લક્ષમાં લેતા અનુભૂતિ....

● ઉત્તર : અનુભૂતિ પર્યાયની થાય છે. નિર્વિકલ્પ થઈ ગયો.

વિકલ્પ છૂટી ગયા. ન્યારો થઈ ગયો. દૃષ્ટિ સામાન્ય ઉપર મૂકીને એમાં લીનતા થઈ ગઈ એટલે સ્વાનુભૂતિ થઈ. ઈ સ્વાનુભૂતિ પર્યાયમાં થાય છે. પર્યાયની અનુભૂતિ પર્યાયમાં એને વિષય આખો સામાન્ય છે. આમ સામાન્યનો આવિર્ભાવ છે. વિશેષનો તિરોભાવ એટલે ઓલું મિશ્રિત સ્વાદ હતો એનો તિરોભાવ થયો. અને સામાન્યનો આવિર્ભાવ એટલે એની દૃષ્ટિ સામાન્ય ઉપર ગઈ એટલે એનો આવિર્ભાવ કહેવાય. આવિર્ભાવ એટલે પ્રગટપણું-પ્રગટ તો પર્યાય થઈ એટલે અનુભૂતિ પર્યાયની છે. ૮.

* પ્રશ્ન : વિશેષ જ્ઞાનનો તિરોભાવ એટલે આ જણાય, આ જણાય એનો તિરોભાવ એટલે જાણવું જાણવું જાણવું એનો.

● ઉત્તર : એનો આવિર્ભાવ થાય. ૯.

* પ્રશ્ન : એટલે વિચારવામાં આવે તો વિશેષના આવિર્ભાવથી અનુભવમાં આવતું જ્ઞાન અને સામાન્યના આવિર્ભાવથી અનુભવમાં આવતું જ્ઞાન એક જ છે ?

● ઉત્તર : સામાન્યના આવિર્ભાવથી અનુભવમાં આવતું જ્ઞાન અને વિશેષ એમાં એક સામાન્ય જ્ઞાન જ્ઞાન જ્ઞાન દેખાય. વિશેષને ગૌણ કરીને એકલું સામાન્ય. ૧૦.

* પ્રશ્ન : જ્ઞાનના વિશેષને ગૌણ કરીને પર્યાયમાં સામાન્યને એટલે કે જાણવું, જાણવું એમ લેવું કે જ્ઞાયકને જ પર્યાયમાં લક્ષમાં લેવો ?

● ઉત્તર : ઈ પર્યાયમાં પણ એકલું ઈ જ્ઞાન જ્ઞાન એટલે ઈ દ્રવ્ય જ લઈ લેવું. દ્રવ્ય લક્ષમાં આવે તો જ ઈ સામાન્યનો આવિર્ભાવ હોય. ૧૧.

* પ્રશ્ન : દ્રવ્ય લક્ષમાં આવે તો સામાન્યના આવિર્ભાવ હોય. જ્યાં સુધી સામાન્ય દ્રવ્ય લક્ષમાં ન આવે ત્યાં સુધી સામાન્યનો ખરેખર આવિર્ભાવ નથી.

● ઉત્તર : સામાન્યનો આવિર્ભાવ નથી. ૧૨.

* પ્રશ્ન : ઈ લક્ષમાં આવે એટલે શબ્દોમાં નો આવે. લક્ષમાં આવે પણ અનુભૂતિમાં જે પર્યાય છે એ વર્તમાનમાં અનુભવમાં વેદાય છે. એમાંથી જ પકડવાનું છે ? આપ ઘણી વખત કહો છો તળિએ જા, તળિએ જા, પણ તળિએ જવું એટલે શું ? કઈ રીતે ?

● ઉત્તર : દેખાય છે, પર્યાય બધું દેખાય છે ઈ. પણ અંદર જે વસ્તુ છે અસ્તિત્વ આત્મામાં, અસ્તિત્વ જ્ઞાયકનો અસ્તિત્વ, એને ગ્રહણ કરો. એના મૂળને ગ્રહણ કરો. કે જે આ જ્ઞાન, જ્ઞાન, જ્ઞાન. આ જાણ્યું આ જાણ્યું. આ જાણ્યું એમ નહિં, પણ આ જાણનાર કોણ છે ? એ જાણનારનું અસ્તિત્વ શું છે ? ઈ જાણનારનું મૂળ અસ્તિત્વ છે એને ગ્રહણ કરો. તળીયે જાઓ એટલે એ જ્ઞાયકને ગ્રહણ કરો. ઈ જાણનાર, જાણનાર, આખું જાણનાર તત્ત્વ છે. આખો જાણનાર તત્ત્વ છે એને ગ્રહણ કરો. આ જાણ્યું, આ જાણ્યું એમ બધા ભેદ ભેદ નહિં પણ ઈ જાણનાર પોતે જાણનાર કોણ છે એ જાણનારને ગ્રહણ કરો. આ જ્ઞેય એનાથી ભેદ પાડીને ‘હું જાણનાર હું જ છું’, એ પોતાનું અસ્તિત્વ ગ્રહણ કરો. ૧૩.

* પ્રશ્ન : આપકા કહના એસા હૈ કિ સામાન્ય જ્ઞાન આત્માકા હૈ. જ્ઞેયાકાર જ્ઞાન જો જ્ઞેય મિશ્રિત હૈ વો આત્માકા લક્ષણ નહીં હૈ.

● ઉત્તર : એ ભિન્ન ભિન્નતાવાળા જ્ઞાન એ મેરા મૂળ લક્ષણ નહીં હૈ. મૂળ લક્ષણ તો એક જાણકતત્ત્વ જાણનાર તત્ત્વ હૈ વે મૈં હું. યે ઈસકો ગ્રહણ કરના. જાણનાર જો સામાન્ય. જાણનાર જાણનાર... જાણનાર...જાણનાર જો વસ્તુકા મૂળ સ્વભાવ હૈ ઉસકો ગ્રહણ કરના. ઈસકા અસ્તિત્વ ગ્રહણ કરના. ઈસમૈં યે જ્ઞેયકો જાના, યે જ્ઞેયકો જાના—એસે નહિં. સ્વતઃ સિદ્ધ જાનનેવાલા હૈ. અનંત શક્તિ જિસમૈં જાનનેકી હૈ વહ જાણનાર તત્ત્વ વહ મૈં હું. ૧૪.

* પ્રશ્ન : મૂલ તો જો જાનનેવાલા તત્ત્વ હૈ, વો તો લક્ષ્ય હો ગયા. પણ લક્ષણ ક્યા હૈ ?

● ઉત્તર : હાં લક્ષ. ૧૫.

* પ્રશ્ન : ઔર લક્ષણ ક્યા હૈ, જો જ્ઞાન સામાન્ય, જોયાકાર જ્ઞાન નહીં, ઉસ જોયાકારમેં જો સામાન્ય જ્ઞાન હૈ.

● ઉત્તર : સામાન્યકો ગ્રહણ કરો. એ વિશેષ ગ્રહણ નહીં કરકે, વિશેષ દ્વારા સામાન્યકો ગ્રહણ કરના. એ જો દૃષ્ટાંત આતા હૈ ને કે વો પ્રકાશમેં વાદળા વો છિન્ન ભિન્ન વો પ્રકાશકા કિરણો દિખનેમેં આતા હૈ, વો કિરણોકો, કિરણોકે પાછળ સૂર્ય આખા અખંડ હૈ ઈસકો ગ્રહણ કરના. ક્ષયોપશમ જ્ઞાનકા ભેદ જો દેખનેમેં આતા હૈ. એ ભેદકો ગ્રહણ નહીં કરકે મૂળ સૂર્યકો ગ્રહણ કરના. યે વાદળામાં જો કિરણો હોય ઈ તો, હૈ તો સૂર્યકા કિરણો પણ ઈ ભેદ ભેદ ઈ કિરણો માત્ર ઈ મૂળ વસ્તુ નહીં હૈ. મૂળ વસ્તુ આખા દ્રવ્ય હૈ. એ કિરણો કહાંસે નિકલતા હૈ ઈસ દ્રવ્યકો ગ્રહણ કરના. યે વાદળા જો હૈ, ઈસમેં જો પ્રકાશકા જો કિરણો દેખનેમેં તો મૂળ સૂર્યકો ગ્રહણ કરના. ઈ કાંઈ પ્રકાશકા કિરણ ઈસકો એ છિન્નભિન્ન કરે. ઈસકો કાંઈ તોડી નથી નાખતા. અભિન્ન પ્રકાશ તો સૂર્યકો દેખાડતે હૈં. ઈસકો દેખાતે હૈ. ક્ષયોપશમ જ્ઞાનકા ભેદ હૈ, એ મૂળવસ્તુકો, વસ્તુકો દિખાતે હૈ ઈસકો ગ્રહણ કરના. ૧૬

* પ્રશ્ન : એમાં પ્રકારમાં શું ભેદ પડે છે જાણવાના ?

● ઉત્તર : મતિજ્ઞાનનો ઉપયોગ સામાન્ય છે. એટલે એમાં વિશેષ ભેદ ન પાડે મતિજ્ઞાનમાં. સામાન્ય રીતે વસ્તુ જે દર્શન-ઉપયોગ તો જુદો. દર્શન તો સત્તા માત્ર ગ્રહણ કરે. આમ મતિજ્ઞાનના વિશેષ એને વિશેષ તર્ક કરીને નથી જાણતો. મતિ સામાન્ય રીતે દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય જાણે છે. અને શ્રુત છે તે વિશેષ, વિશેષ વિષય જાણે છે. ૧૭.

* પ્રશ્ન : સામાન્ય જાણે છે એમાં દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય બધું આવી જાય ?

● ઉત્તર : બધું આવી જાય છે. બધું આવી જાય છે. પણ એ સામાન્ય જાણે છે. વિશેષ શ્રુત જાણે છે. પ્રત્યભિજ્ઞાન થાય છે એ

મતિજ્ઞાન છે. અવાય, ઈહા એ થાય છે, એમાં મતિજ્ઞાન છે. એ બધા મતિજ્ઞાનનો ઉપયોગ સામાન્ય અને શ્રુતજ્ઞાનમાં વિશેષ તરફનો થાય છે. એટલે એને અનુભૂતિમાં પણ એ સામાન્ય રીતે વસ્તુને ગુણ ને પર્યાય અનુભૂતિ બધાંને, પણ એને વિશેષ એકદમ ઊંડી રીતે જાણે તો શ્રુતજ્ઞાન જાણે છે. પણ એમાં કાંઈ એવો ભેદ નથી. વિકલ્પ છૂટી ગયા છે. મતિ ને શ્રુત બેય સાથે કામ કરી રહ્યા છે. ૧૮.

* પ્રશ્ન : જ્ઞાન મતિજ્ઞાન ને શ્રુતજ્ઞાન બેય અનુભૂતિના સમયે.

● ઉત્તર : મતિપૂર્વક શ્રુતજ્ઞાન છે. પણ મતિજ્ઞાન, મતિજ્ઞાન ને શ્રુતજ્ઞાન બેય સાથે રહે છે. મતિપૂર્વક, મતિનો ઉપયોગ થાય પછી શ્રુતનો થાય. પણ ઈ બધું અબુદ્ધિપૂર્વક થાય છે. ૧૯.

* પ્રશ્ન : (અસ્પષ્ટ છે)

● ઉત્તર : ઈ અંતર્મુદૂર્તમાં મતિ થાય પછી શ્રુત થાય એમ એનો ક્રમ પડે છે. પણ ઈ કાંઈ એને બુદ્ધિમાં નથી. વિકલ્પમાં નથી. પલટાય છે અબુદ્ધિપૂર્વક છે. ૨૦.

* પ્રશ્ન : શક્તિરૂપ પદાર્થ છે એ તો પદાર્થનો તો ખ્યાલ આવવો જ્યાં સુધી વ્યક્તતા થાય ન ત્યાં સુધી પદાર્થનો ખ્યાલ આવે કેવી રીતે ?

● ઉત્તર : શક્તિરૂપ પદાર્થ પણ પોતે જ છે ને. બીજું તો કાંઈ નથી. ઈ કાંઈ પર પદાર્થ નથી. પોતે સ્વપદાર્થ છે. શક્તિરૂપે પણ પોતે પદાર્થ છે. જ્ઞાયકતા એ કાંઈ એવો ગુણ નથી કે ના પકડાય. જ્ઞાયકતા એ તો એનો અસાધારણ ગુણ છે. વિશેષ ગુણ છે. એ કે જ્ઞાયકતા એની પકડી શકાય. બહાર ઉપયોગ જાય તો બીજાને જાણે એ જાતની એની જ્ઞાયકતા તેનો મુખ્ય ગુણ છે. ઈ બહાર ભ્રમણ કરે છે. ઈ બહાર ઉપયોગ એનો જાય છે. પણ એ સ્વ તરફ દૃષ્ટિ કરે ને એ જ્ઞાયકતા ગ્રહણ કરે, ભલે શક્તિરૂપે પદાર્થ પણ એનો જ્ઞાયકતા એ અસાધારણ ગુણ છે. ન પકડી શકાય એવો નથી. જ્ઞાયકતા અભેદરૂપે પકડાઈ જાય તો એમાં દ્રવ્ય ને જ્ઞાયકતા બધું ભેગું આવી જાય છે. એ

બહાર જે ઉપયોગ જાય, ઈ પદાર્થ મૂળ પદાર્થ નથી. ઈ તો એનો ઉપયોગ વિભાવ તરફ જાય છે. મૂળ પદાર્થ જે જ્ઞાયકતા છે ત્યાં એ તરફ દૃષ્ટિ કરે તો જ્ઞાયકતા ન પકડાય એવી નથી. ઈ કાંઈ શક્તિરૂપે પદાર્થ એટલે પકડાય નહીં એવો નથી, પોતે જ છે, પોતાના સ્વાનુભૂતિ, પોતાના વેદનમાં આવે એવો પદાર્થ પોતે જ છે બીજો નથી. જો બીજો હોય તો પકડાય નહિ પણ. આ તો પોતે જ છે. બધાનો જાણનારો. જે જે જાણે ઈ બધું એના ખ્યાલમાં આવે છે. એવી જ્ઞાયકતા ભરેલી ઈ તો ભલે ક્રમ ક્રમ ખંડખંડ દેખાય છે. પણ એની અભેદ ઉપર દૃષ્ટિ કરે તો પોતે જ છે. બીજો નથી. ન પકડાય એવું નથી. શક્તિરૂપે પણ એ પકડે એટલે વ્યક્ત થાય. વ્યક્ત પોતાને જ વ્યક્તરૂપ પર્યાય કરવાની છે. બીજો કાંઈ કરી દેતો નથી. પોતે જ કરવાનું. શક્તિમાંથી વ્યક્તિ થાય. પોતે પોતાને ગ્રહણ કરે તો... ૨૧.

* પ્રશ્ન : પોતાની અસ્તિ?

● ઉત્તર : અસ્તિ એટલે ક્યાંક પડ્યો છે. પોતાના હાથમાં ન આવે એવું નથી. પોતાના ખ્યાલમાં આવે એવો છે. ગોતવા જાવો પડે એમ નથી. ઈ તો પોતે જ છે. પોતે પોતાને ઓળખે એટલે આમાં બધું આવી જાય. એક સ્વપદાર્થને જાણતા એમાં બધું પકડાઈ જાય છે. પોતે પોતાને જાણે છે. વિભાવ જાણી શકાય છે. આકુળતા છે તે. આ જે જ્ઞાયકતા જે જાણનારો જ્ઞાતા તે હું, એમ બધું જાણે છે. પોતાને જાણે એટલે બધું જણાય છે. પોતે પરને કરી શકતો નથી. પર પદાર્થ પોતામાં આવતાં નથી. પોતે તેમાં જાતો નથી. તો તે કર્તા, ક્રિયા, કર્મ બધું પોતામાં છે. ઈ બીજા તે કરે માત્ર કલ્પના ભ્રાન્તિ થઈ છે. અનેક પ્રકારે સમજાવ્યું છે. પોતે પોતાને ઓળખે છે શુદ્ધાત્મા પોતે જ છે. બીજે પોતે આરોપ મુકી દીધું. ‘જાણે પર હું છું એમ, આનંદ, શાંતિ, અનંત ગુણો બધું એ જ્ઞાયકતામાં જ ભરેલું છે. ઈ પોતે પોતાની સ્વાનુભૂતિ થાય એમાં અનંત ગુણો અને એની સ્વાનુભૂતિની પર્યાયો બધી પોતામાંથી જ પ્રગટી એ બહારથી કાંઈ આવતી નથી. એક

નિધાને એટલે બધું મળે છે. ૨૨.

* પ્રશ્ન : સ્વભાવ વિશેષતાથી જ્ઞાયક પકડવાનો કે જ્ઞાયકથી સ્વભાવ ખ્યાલમાં આવે.

● ઉત્તર : ઈ પોતે પોતાને જાણતો નથી એટલે એને અસાધારણ ગુણથી પોતે ગુણથી ગુણી પકડાય છે. પણ ગુણથી ગુણી પકડાય એ પણ ભેદ છે પણ ગુણી પોતે પોતાથી પકડવું જોઈએ. પણ જે અનાદિથી અજાણ્યો છે. એને ગુણના ભેદથી, ગુણથી ગુણી પકડાય એમ કહેવાય છે. પણ વિશેષ ગુણ નથી પકડવો. પકડવો છે ગુણીને પણ વચ્ચે એને એવું ગુણ આવે છે. લક્ષણ..... ૨૩.

* પ્રશ્ન : પદાર્થ આખો આવો છે એમ પદાર્થ આવો સ્ફટિક જેવો જ્ઞાતારૂપે છે એવું ખ્યાલમાં આવે કે જાણવાપણું છે એમાં ગુણથી એને જાણવામાં આવે ?

● ઉત્તર : ઈ શુદ્ધપર્યાય પ્રગટ થાય છે. પર્યાય તો એને દ્રવ્યને-આખા દ્રવ્યને જાણે છે. એના અનંત ગુણને 'સર્વગુણાંશ તે સમ્યગ્દર્શન' બધા ગુણોનાં અંશ શુદ્ધ પર્યાયરૂપે બધું જાણે છે. એની દૃષ્ટિ એક દ્રવ્ય ઉપર હોય છે. જ્ઞાન બધાને જાણે છે. અને નિર્વિકલ્પ દશા થાતા એક દ્રવ્ય ઉપર દૃષ્ટિ હોય પણ એને અનંત ગુણ અને એની પર્યાયો બધાંને જાણે છે. બધાના નામ એને ન આવડે પણ જાણે છે ને વેદન બધાના બધાનું હોય છે. ૨૪.

જય હો, જય હો ભગવતી માતનો જય હો.

